

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԼՈՒՄԻՆԵ ՄԻՇԱՅԻ ԵԴԻԳԱՐՅԱՆ

ԱՐՏԱԴՐԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՄՊԱՍԱՐԿՈՒՄՆԵՐԻ ՈԼՈՐՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԼՈՒԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ը.00.02 - «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մաս-
նագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայց-
ման ատենախոսության

Ս Ե Ղ Մ Ա Գ Ի Ր

ԵՐԵՎԱՆ - 2016

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Հայաստանի ազգային ազրարային համալսարանում:

Գիտական ղեկավար՝

տնտեսագիտության դոկտոր,
պրոֆեսոր ԷՂՈՒԱՐԴ ՍԵՐԳԵՅԻ
ՂԱԶԱՐՅԱՆ

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

տնտեսագիտության դոկտոր
ՀՐԱԶՅԱ ՍԵՐԳԵՅԻ
ԾՊՆԵՑՅԱՆ

տնտեսագիտության թեկնածու
ՔՐԻՍՏԻՆԵ ՍԱՄՎԵԼԻ
ՍԱՀԱԿՅԱՆ

Առաջատար կազմակերպություն՝

ՀՀ ԳԱԱ Մ.ՔՈԹԱՆՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Ատենախոսության հրապարակային պաշտպանությունը կայանալու է 2016 թվականի մարտի 15-ին, ժամը 16.00-ին՝ Հայաստանի ազգային ազրարային համալսարանում գործող ՀՀ ԲՈՂ-ի տնտեսագիտության 002 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Հասցեն՝ 0009, Երևան, Տերյան փող. 74

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Հայաստանի ազգային ազրարային համալսարանի գիտական գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2016 թվականի փետրվարի 11-ին:

002 Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար, դոցենտ

Վ. Ս. Ալեքսանյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը: Ագրոպարենային համակարգի կենսագործունեությունը և զարգացումն անհնարին է առանց արտադրատեխնիկական սպասարկումների բնագավառի բնականոն գործունեության և շուկայի պահանջներին համապատասխան դրանց կատարելագործման, որակական ու քանակական առումով մատուցվող ծառայությունների ընդլայնման:

Գյուղատնտեսության ճյուղի զարգացման հիմնարար ուղղություններից մեկը համալիր մեքենայացումն է: Վերջինս ագրարային ոլորտի մրցունակության բարձրացման, գյուղատնտեսական արտադրանքների արտադրության ավելացման և ճյուղի ներուժի լիարժեք օգտագործման հիմնական գործոններից է:

Վերջին երկու տասնամյակի ընթացքում գյուղատնտեսության մեքենատրակտորային հավաքակազմի նորացման տեմպերը խիստ ցածր են եղել, ուստի մաշվածության և սարքինության մակարդակի ցածր լինելու հետևանքով առկա տեխնիկայի օգտագործումը ցածր արտադրողական և ծախսատար է:

Ագրարային ոլորտի արտադրատեխնիկական սպասարկումների բնագավառի ձեռնարկությունների մասնավորեցումը և ապապետականացումը սկսվել էր դեռևս 1992 թվականից և ներկայումս ավարտված է:

Գյուղատնտեսական տեխնիկայի շահագործման նորմատիվային ժամկետների գերազանցման, նորոգումների ու տեխնիկական սպասարկումների գործուն համակարգի բացակայության պայմաններում գնալով նվազում է դրանց սարքինության աստիճանը:

Մեքենայացված աշխատանքներով սպասարկումները գյուղատնտեսությունում գլխավորապես իրականացվում են տեխնիկայի սեփականատեր հանդիսացող մասնավոր տնտեսավարողների կողմից:

Գյուղատնտեսական տեխնիկայի հավաքակազմի տարիքային կազմի վերլուծությունից պարզվել է, որ շահագործվող տրակտորների 91.4%-ն օգտագործվում է 11 տարուց ավելի և անցել է ամորտիզացիայի համար սահմանված ժամկետները¹: Մաշված տեխնիկայի շահագործումը հանգեցնում է վառելանյութի և քայուղերի գերաժախսի, բերքի գերնորմատիվային կորուստների, թանկացնում նորոգման և տեխսպասարկման աշխատանքները, որի հետևանքով բարձրանում են նաև ծառայությունների սակագները:

Գործող տեխնիկայի սահմանափակ քանակի և նոր ստեղծված գյուղացիական տնտեսությունների մեծ թվի հետևանքով դրանց միայն մի մասն է ապահովված սեփական միջոցներով: Ապահովվածության ցուցանիշը սարքին տեխնիկայի համար 100 գյուղացիական տնտեսության հաշվով կազմում է՝ հացահատիկահավաք կոմբայններից՝ 0.3, տրակտորներից՝ 3.3, տրակտորային կցասայլերից՝ 1.5, գութաններից՝ 1.0, շարքացաններից՝ 0.5, խոտհնձիչներից՝ 0.5, հավաքիչ-մամլիչներից՝ 0.4 միավոր²:

Գյուղատնտեսական տեխնիկայի հավաքակազմի վերազինման հարցում առկա դժվարություններն առնչվում են տեխնիկական շահագործող սուբյեկտների, սպասարկումների կարիք ունեցող գյուղացիական տնտեսությունների ֆինանսական սուղ հնարավորությունների, ներմուծվող մեքենայացման միջոցների և պահեստամասերի բարձր գների և այլ պատճառների հետ:

Տնտեսությունների ֆինանսական ռեսուրսների սղության, տեխնիկական միջոցներով դրանց անհամաչափ ապահովվածության հետևանքով, դաշտային մեքենայացված աշխատանքները հաճախ չեն կատարվում ագրոտեխնիկական կանոններին համա-

¹ Հիմք է ընդունվել ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության գյուղատնտեսական տեխնիկայի պետական տեսչության ռեգիստրի տվյալները

² Հաշվարկների համար հիմք է ընդունվել՝ Գյուղատնտեսական տեխնիկայի առկայության և սարքինության վիճակի մասին, 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ: ՀՀ ԱՎԾ, Երևան 2015թ. էջ 4-9 տվյալները

պատասխան սահմանված ժամկետներում, և այդ աշխատանքները որակի առումով բարելավման անհրաժեշտություն ունեն:

Գյուղատնտեսական տեխնիկայի սեփականատերերի կողմից գյուղատնտեսության մեքենայացման ծառայությունները կանոնակարգված չեն: Դրանք կատարվում են փոխադարձ պայմանավորվածությամբ, աշխատանքների կատարման ժամանակահատվածում չեն գործում պայմանագրային հարաբերությունները: Դա երբեմն հանգեցնում է տեխնիկայի սեփականատերերի կողմից մեքենայացված աշխատանքների վարձավճարների (սակագների) չափերի միակողմանի թելադրմանը³:

Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների բնագավառում առկա են մի շարք խնդիրներ, որոնք ընդհանուր գծերով հետևյալն են՝

- գյուղացիական տնտեսությունների և գյուղատնտեսությամբ զբաղվող այլ տնտեսավարողների տեխնիկական միջոցների ապահովվածության ցածր մակարդակը, հողօգտագործման ներկայիս չափերի համար մեքենայական ագրեգատների ցածր արտադրողականությունը և արդյունավետությունը,

- տեխնիկական միջոցների ֆիզիկական և բարոյական մաշվածության բարձր մակարդակը, տեխնիկական սպասարկումների և նորոգումների իրականացման պահանջների անտեսումը,

- տեխնիկական միջոցներով սպասարկումներ կատարող տնտեսավարողների միջև անհավասար մրցակցությունը, տեխնիկաօգտագործման արդյունավետ ձևերի կիրառման բացակայությունը, տեխնիկայի թերբեռնվածությունը և ծանրաբեռնվածության անհավասարությունը,

- առկա տեխնիկայի առավել արդյունավետ օգտագործման մեխանիզմների կիրառման, մասնավորապես՝ բնագավառում կոոպերացման սկզբունքների և այլ արդյունավետ կազմակերպման ձևերի ներդրման ձգձգումը,

- նորոգումների և տեխնիկական սպասարկումների բնագավառում, համայնքների մակարդակով, աշխատանքների կազմակերպման արդյունավետ մեխանիզմների կիրառման բացակայությունը,

- տեխնիկական միջոցների համալրման և նորացման չափազանց դանդաղ տեմպերը, գյուղացիական տնտեսությունների ցածր վճարունակության պատճառով, սեփական միջոցներով տեխնիկական միջոցների ձեռք բերման անհնարինությունը:

Արտադրատեխնիկական սպասարկումների բնագավառում ստեղծված վիճակը և ծառայած խնդիրները պահանջում են տվյալ բնագավառում համակողմանի գիտական ուսումնասիրությունների իրականացում:

Հայաստանի Հանրապետությունում գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների բնագավառի խնդիրների որոշ ուսումնասիրություններ իրականացվել են տնտեսագետներ Ս.Գ. Ղազարյանի, Ս.Ս. Ավետիսյանի, Հ.Ս. Ծպնեցյանի, Վ.Գ. Գրիգորյանի կողմից, սակայն գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների ոլորտի զարգացման տնտեսագիտական հիմնախնդիրների բացահայտման և դրանց լուծման ուղիների կանխորոշման ուղղությամբ վերջին տարիներին համակողմանի ուսումնասիրություններ չեն իրականացվել:

Հանրապետության գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների ոլորտի զարգացման տնտեսագիտական հիմնախնդիրների բացահայտումը և դրանց լուծման ուղիների առաջադրումը պահանջում է տվյալ և դրան առնչվող բնագավառներում ստեղծված իրավիճակի համակողմանի ուսումնասիրություն և վերջինիս արդյունքներից ելնելով՝ հիմնավորված լուծումների առաջադրում: Նշվածն էլ պայմանավորում է ուսումնասիրվող թեմայի արդիականությունը, հրատապությունը և բխում է հանրապետության գյուղատնտեսության զարգացման ու երկրի պարենային անվտանգության մակարդակի բարձրացման անհրաժեշտությունից:

³ Ծպնեցյան Հ.Ս. Հայաստանի Հանրապետության ագրարային ոլորտի արտադրական ենթակառուցվածքների ձևավորման հիմնախնդիրներն անցումային տնտեսության պայմաններում: / Երևան: Հեղինակային հրատարակություն, 2005. - էջ 52-53

Հետազոտության նպատակն ու խնդիրները: Հետազոտության հիմնական նպատակն է ուսումնասիրվող բնագավառին առնչվող մասնագիտական գրականության, տեղեկատվության, հայեցակարգային և ծրագրային փաստաթղթերի ուսումնասիրության և վերլուծության, ինչպես նաև սեփական դիտարկումների արդյունքում բացահայտել գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների ոլորտի զարգացման տնտեսագիտական հիմնախնդիրները և առաջարկել դրանց լուծման հիմնական ուղղությունները: Հետազոտության հիմնական խնդիրները բխում են առաջադրված նպատակից և հիմնականում հետևյալն են.

- ուսումնասիրել գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների տեսական հարցերը, ՀՀ գյուղատնտեսության առանձնահատկությունները և արտադրատեխնիկական սպասարկումների հարաբերությունները պայմանավորող գործոնները,

- ուսումնասիրել ՀՀ գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների առանձնահատկությունները և վիճակը,

- բացահայտել ՀՀ գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների զարգացման հիմնախնդիրները,

- ուսումնասիրել գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների բնագավառի միջազգային փորձը և բացահայտել դրա կիրառման հնարավորությունները ՀՀ-ում,

- բացահայտել գյուղատնտեսության տեխնիկական հավաքակազմի սարքինության մակարդակի վրա տարբեր գործոնների քանակական բնութագիրը,

- առաջարկել գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների սակագների հաշվարկման մեթոդական նոր մոտեցումներ,

- մշակել գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների հիմնախնդիրների լուծման հիմնական ուղղությունները, գնահատել առաջարկվող միջոցառումների արդյունավետությունը:

Հետազոտության օբյեկտն ու առարկան: Հետազոտության օբյեկտներն են Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության ճյուղը, մասնավորապես գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների ոլորտը, արտադրատեխնիկական սպասարկումների գործառույթ իրականացնող կազմակերպական միավորները, տեխնիկաօգտագործողները, գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների և արտադրատեխնիկական սպասարկումներ իրականացնողների հարաբերությունները, իսկ առարկան՝ հանրապետության գյուղատնտեսությունում արտադրատեխնիկական սպասարկումների ոլորտի զարգացման տնտեսագիտական հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները:

Ատենախոսության տեսական, տեղեկատվական և մեթոդաբանական հիմքերը: Ատենախոսության ուսումնասիրության տեսական հիմք են հանդիսացել ժամանակակից տնտեսագետների գիտական աշխատությունները, հրապարակումները, գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների տարբեր կողմերը կարգավորող իրավաօրենսդրական փաստաթղթերը: Ատենախոսության տեղեկատվական հիմքը՝ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության, ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության, Հայաստանում գործող մի շարք կազմակերպությունների կողմից հրատարակված վերլուծական-տեղեկատվական նյութերն են:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են վիճակագրական և տրամաբանական, համեմատական ու գործոնային վերլուծությունների, ծրագրանպատակային մոտեցումների, գրաֆիկական գնահատումների, հարցում-հետազոտությունների և այլ մեթոդներ:

Հետազոտության հիմնական գիտական արդյունքներն ու նորույթը: Հետազոտության հիմնական նորույթը կայանում է նրանում, որ գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների ոլորտի զարգացման տնտեսագիտական հիմնախնդիրների բացահայտման հիման վրա կանխորոշվել են դրանց լուծման հիմնական ուղղությունները: Հիմնական գիտական արդյունքները պայմանավորված են հետազոտության շրջանակներում առաջադրված խնդիրներով, մասնավորապես.

- բացահայտվել է գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների հարաբերությունները պայմանավորող գործոնները, ՀՀ արտադրատեխնիկական սպասարկումների առանձնահատկությունները և զարգացման հիմնախնդիրները,

- բացահայտվել է գյուղատնտեսության տեխնիկական հավաքակազմի վիճակը բնութագրող ցուցանիշների վրա տարբեր գործոնների քանակական բնութագիրը, առաջարկվել է գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների սակագների հաշվարկման մեթոդական մոտեցումներ,

- մշակվել է գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների հիմնախնդիրների լուծման հիմնական ուղղությունները, գնահատվել է առաջարկվող միջոցառումների արդյունավետությունը:

Ատենախոսության տեսական և կիրառական նշանակությունը: Ատենախոսության արդյունքներն ունեն տեսական և կիրառական նշանակություն, մասնավորապես այնպիսի հիմնախնդիրների լուծման գործում, որոնք վերաբերում են գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների ոլորտի հիմնախնդիրների բացահայտման և դրանց լուծմանը: Ատենախոսությունում տրվել են նաև գիտագործնական նշանակություն ունեցող առաջարկություններ՝ ուղղված գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների ոլորտի զարգացմանը: Տրված առաջարկությունները կարող են օգտակար լինել ագրարային ոլորտի նշված բնագավառում քաղաքականություն մշակող և իրականացվող պետական ու տարածքային կառավարման մարմինների, ինչպես նաև ատենախոսության թեմային առնչվող գիտահետազոտական ուսումնասիրությունների և ուսումնական նպատակների համար:

Հետազոտական արդյունքների փորձարկումը և հրապարակումները: Ատենախոսության հիմնական դրույթները քննարկվել են Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի Ագրոբիզնեսի կառավարման, Ագրոբիզնեսի կազմակերպման, Ագրոարդյունաբերական համալիրի էկոնոմիկայի ամբիոնների համատեղ նիստում:

Ատենախոսության հիմնական արդյունքերը հրապարակվել են չորս գիտական հոդվածներում:

Ատենախոսության ծավալը և կառուցվածքը: Ատենախոսությունը բաղկացած է առաջաբանից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից:

Ատենախոսության ծավալը կազմում է 153 տպագրական էջ՝ ներառյալ օգտագործված գրականության ցանկը:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Առաջաբանում հիմնավորվել է թեմայի արդիականությունը, ներկայացված են հետազոտության նպատակը, օբյեկտը, տեսական, մեթոդաբանական և տեղեկատվական հիմքերը, գիտական նորույթն ու գործնական նշանակությունը:

Ատենախոսության առաջին՝ «Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների բնագավառի տեսական հարցերը, դրանց առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետություն» գլխում ներկայացվել են գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների տեսական հարցերը, ՀՀ գյուղատնտեսության առանձնահատկությունները և արտադրատեխնիկական սպասարկումների հարաբերությունները պայմանավորող գործոնները, հանրապետության գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների առանձնահատկությունների բնութագիրը:

Ատենախոսության տվյալ գլխի առաջին բաժնում կատարված ուսումնասիրությունները հնարավորություն են տվել վերլուծել գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների տեսական դրույթները, որոնք մասնավորապես ներառում են հետևյալը:

Տրվել է գյուղատնտեսության արտադրության միջոցների ստորաբաժանման մոտեցումները, գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող ռեսուրսների դասակարգումը, դիտարկվել է տեխնիկական հագեցվածությունն որպես աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման կարևոր գործոններից մեկը:

Կարևորվել է արտադրատեխնիկական սպասարկումների դերը տնտեսությունների ինտենսիվացման մակարդակի, գյուղատնտեսական կուլտուրաների մշակության և բերքահավաքի տեխնոլոգիական գործընթացում ձեռքի աշխատանքի կրճատման, մշակաբույսերի բերքատվության և գյուղատնտեսական կենդանիների մթերատվության բարձրացման գործում:

Մեկնաբանվել է մեքենատրակտորային ագրեգատների շահագործման հիմնական ցուցանիշների՝ արտադրողականության, վառելանյութի ծախսի, աշխատատարության և ուղղակի շահագործման ծախսերի հաշվարկման մոտեցումները:

Անդրադարձ է արվել գյուղատնտեսական մեքենաներին կամ դրանց մեջ մտնող առանձին մեքենաներին ներկայացվող պահանջներին, որոնք տարանջատվել են բնական, ագրոտեխնիկական, շահագործման, տեխնիկաէներգետիկական պահանջների: Մեկնաբանվել են դրանց առանձնահատկությունները: Առավել կարևորվել է տնտեսական արդյունավետության ապահովման պահանջները: Տնտեսական հիմնական պահանջներն են համարվել աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը և արտադրանքի ինքնարժեքի իջեցումը:

Աշխատանքում անդրադարձ է արվել գյուղատնտեսության մեջ էներգետիկ ռեսուրսներով ապահովվածության հիմնական ցուցանիշների բնորոշմանը, ինչպես նաև գյուղատնտեսության մեջ մեքենատրակտորային հավաքակալայանի օգտագործման արդյունավետությունը բնորոշող ցուցանիշներին:

Ատենախոսության առաջին գլխի երկրորդ բաժնում կատարված ուսումնասիրությունները հնարավորություն են տվել ներկայացնել գյուղատնտեսության ընդհանուր առանձնահատկությունները, ինչպես նաև հանրապետության գյուղատնտեսությանը բնորոշ այն առանձնահատկությունները, որոնք թույլ են տվել բացահայտել արտադրատեխնիկական սպասարկումների հարաբերությունների վրա ազդող գործոնները:

Արտադրության և աշխատանքի ժամանակահատվածի անհամապատասխանությունը պայմանավորում է գյուղատնտեսական արտադրության սեզոնայնությունը: Վերջինս էական ազդեցություն է ունենում արտադրության կազմակերպման, արտադրատեխնիկական սպասարկումների, մասնավորապես տեխնիկայի, աշխատանքային ռե-

սուրսների արդյունավետ օգտագործման և վերջնական արդյունքում ամբողջությամբ վերցրած գյուղատնտեսական արտադրության վրա: Գյուղատնտեսության տարածքային տեղաբաշխումը և արտադրության սեզոնային բնույթը պահանջում է տեխնիկայի և արտադրության հիմնական միջոցների պահանջարկի մեծացում:

Հանրապետության գյուղատնտեսության առանձնահատկությունները և նշված գործոնների առավել համակողմանի գնահատման համար աշխատանքում կատարվել է Հայաստանի գյուղատնտեսության ուժեղ և թույլ կողմերի, խոչընդոտների և հնարավորությունների վերլուծություն: Հետևություն է արվել, որ գյուղատնտեսության զարգացման հիմնական խոչընդոտները մեծապես պայմանավորված են հանրապետության գյուղատնտեսության ոլորտի արտադրատեխնիկական սպասարկումների վիճակով և դրա արդյունավետության բարձրացման անհրաժեշտությամբ:

Հանրապետության գյուղատնտեսության առանձնահատկությունների վերլուծությունը հնարավորություն է տվել բացահայտել արտադրատեխնիկական սպասարկումների հարաբերությունները պայմանավորող հիմնական գործոնները, որոնք տարանջատվել են 11 խմբերի (գծապատկեր 1):

Գյուղատնտեսությունում բարեփոխումների սկզբին հաջորդող ժամանակահատվածում գյուղատնտեսական հիմնական տեխնիկայի առկայության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն որոշակիորեն փոփոխվել է: Գյուղատնտեսական հիմնական տեխնիկայի առկայության վերաբերյալ տվյալները ներկայացված են 1-ին աղյուսակում:

Վերջին 20 տարվա ընթացքում տեխնիկական միջոցների ներմուծման խմբաքանակների կտրուկ կրճատման պատճառով գյուղատնտեսության մեքենայական հավաքակազմի տարիքը մեծացել, տեխնիկայի գերակշռող մասի համար անցել ամորտիզացիոն նորմաներով սահմանված ժամանակահատվածը:

Գյուղատնտեսական տեխնիկայի հավաքակազմի տարիքային կազմի վերլուծությունից պարզվել է, որ, օրինակ, տրակտորների ընդհանուր թվի 28%-ը շահագործվում է 34 տարուց ավելի, 28.3 %-ը՝ 29-33 տարի, 35.1 %-ը՝ 14-28 տարի և միայն 8.6%-ը՝ մինչև 13 տարի: Փաստորեն, շահագործվող տրակտորների 91.4%-ն օգտագործվում է 13 տարուց ավելի և անցել են ամորտիզացիայի համար սահմանված ժամկետները: Հացահատիկահավաք կոմբայնների համար վիճակն առավել վատթար է, այսպես՝ հացահատիկահավաք կոմբայնների 37.4%-ը շահագործվում է 34 տարուց ավելի, 41.9%-ը՝ 29-33 տարի, 14.5 %-ը՝ 14-28 տարի և միայն 6.2 %-ը՝ մինչև 13 տարի⁴: Մաշված տեխնիկայի շահագործումը հանգեցնում է վառելանյութի և քսայուղերի գերածախսի, բերքի գերնորմատիվային կորուստների, թանկացնում նորոգման և տեխսպասարկման աշխատանքները:

Առկա գյուղատնտեսական տեխնիկայի վիճակի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ 2015 թվականի տարեսկզբին տեխնիկայի սարքինության ցուցանիշը կազմում էր՝ տրակտորներինը՝ 78.9, հացահատիկահավաք կոմբայններինը՝ 74.3, կերահավաք կոմբայններինը՝ 72.8, խոտհնձիչներինը՝ 84.4, տրակտորային կցասայլերինը՝ 87.1, գութաններինը՝ 88.3, կուլտիվատորներինը՝ 84.5 %⁵:

⁴ Հիմք է ընդունվել ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության գյուղատնտեսական տեխնիկայի պետական տեսչության ռեգիստրի տվյալները

⁵ Գյուղատնտեսական տեխնիկայի առկայության և սարքինության վիճակի մասին 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ: Վիճակագրական տեղեկագիր: ՀՀ ԱՎԾ, Երևան 2015թ., էջ 4-9

**ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՂՐԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՍՊԱՍԱՐԿՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՈՂ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ**

Գծապատկեր 1: Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների հարաբերությունները պայմանավորող հիմնական գործոնները

Գյուղատնտեսական հիմնական տեխնիկայի առկայության վերաբերյալ տվյալները 1991-2015թթ. (հունվարի 1-ի դրությամբ)⁶,

Գյուղ.տեխնիկայի անվանումը	1991	1996	2001	2005	2011	2014	2015
Տրակտորներ	13897	12600	13122	14331	14832	14783	15025
Բեռնատար ավտոմեքենաներ	11316	10045	12706	14437	15600	15251	15063
Հացահատիկահավաք կոմբայններ	1430	1413	1312	1397	1413	1355	1356
Տրակտորային կցասայլեր	*	5363	6156	6109	6108	6099	6130
Տրակտորային խոտհնձիչներ	*	2023	1354	1610	1909	2030	2031
Կերահավաք կոմբայններ	*1082**	620	419	312	315	376	405
Հատիկագտիչ մեքենաներ	*	625	475	480	445	427	425
Տրակտորային շարքացաններ	2381	1976	1601	1833	1833	1856	1863
Տրակտորային գութաններ	*4812**	3380	3643	3686	3704	3843	3903
Կուլտիվատորներ	2839	2178	2037	1977	2085	2244	2279

*տվյալները բացակայում են

** 1992թ. տվյալներով

Գյուղատնտեսության տեխնիկական հագեցվածության բնագավառում ստեղծված վիճակի հետևանքով հաճախ մեքենայական աշխատանքների բարձր սակագների պատճառով ագրոտեխնիկական կանոններով պահանջվող մի շարք գործընթացներ չեն կատարվում կամ կատարվում են ձեռքով՝ խիստ բարձրացնելով մշակության աշխատատարությունը և խախտելով աշխատանքների կատարման լավագույն ժամկետները: Գյուղատնտեսական տեխնիկայի մաշվածության հետևանքով մեծացել է նորոգումների և տեխնիկական սպասարկումների ծախսերը, որի հետևանքով բարձրանում են նաև ծառայությունների սակագները: Գյուղատնտեսական տեխնիկայի հավաքակայանի վերազինման հարցում առկա դժվարություններն առնչվում են տեխնիկական շահագործող սուբյեկտների, սպասարկումների կարիք ունեցող գյուղացիական տնտեսությունների ֆինանսական սուղ հնարավորությունների, ներմուծվող մեքենայացման միջոցների և պահեստամասերի բարձր գների և այլ պատճառների հետ:

⁶ Գյուղատնտեսությունը Հայաստանի Հանրապետությունում 1990-1999թթ., վիճակագրական ժողովածու, ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2001թ. - էջ 151-156, Գյուղատնտեսությունը Հայաստանի Հանրապետությունում 2000-2005թթ., վիճակագրական ժողովածու, ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2006թ. - էջ 143-148, Գյուղատնտեսությունը Հայաստանի Հանրապետությունում 2006-2010թթ., վիճակագրական ժողովածու, ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2011թ. - էջ 143-148, Գյուղատնտեսական տեխնիկայի առկայության և սարքինության վիճակի մասին, 2011թ. հունվարի 1-ի դրությամբ: ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2012թ. - էջ 4-9, Գյուղատնտեսական տեխնիկայի առկայության և սարքինության վիճակի մասին, 2014թ. հունվարի 1-ի դրությամբ: ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2014թ. - էջ 4-9, Գյուղատնտեսական տեխնիկայի առկայության և սարքինության վիճակի մասին, 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ: ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2015թ. - էջ 4-9

Կատարված հաշվարկներից բացահայտվել է, որ տեխնիկական միջոցներից տրակտորների փաստացի ծանրաբեռնվածությունը, համեմատած տարեկան ծանրաբեռնվածության կողմնորոշիչ նորմաների հետ, զգալիորեն ցածր է (ընդհանուր նշանակության տրակտորների համար այն տատանվում է 1320-2673 էտալոնային հեկտարի սահմաններում), նույն իրավիճակն է նաև տրակտորային գութանների գծով, միջին ծանրաբեռնվածությունը կազմում է 91.5 ֆիզիկական հեկտար (կողմնորոշիչ նորման ընդհանուր նշանակության գութանների համար կազմում է 125 հեկտար): Հացահատիկահավաք կոմբայնների համար վիճակը այլ է, մի շարք մարզերում դրանց ծանրաբեռնվածությունը զգալիորեն գերազանցում է կողմնորոշիչ նորմաներին (119 հեկտար), այն հատկապես բարձր է ՀՀ Գեղարքունիքի, Արարատի և Արագածոտնի մարզերում: Ստեղծված իրավիճակը պահանջում է, բերքահավաքի ժամկետներից կախված, հացահատիկահավաք կոմբայնների տեղափոխման կազմակերպումը: Բացի այդ, խնդիր կա նաև կոմբայնների ֆիզիկական մաշվածության հետ կապված՝ հացահատիկի բերքահավաքի ընթացքում մեծ կորուստների առկայությունն այդ մասին է վկայում:

Կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մեքենայական ագրեգատների արդյունավետությունը մեծապես կախված է մշակվող և բերքահավաքի ենթակա հողակտորի չափերից: Տնտեսագետների կողմից կատարված հաշվարկները ցույց են տալիս, որ հանրապետության գյուղացիական տնտեսություններին պատկանող վարելահողերի և մշակվող հացահատիկային մշակաբույսերի տարածքների միջին չափը համապատասխանաբար կազմում է 1.1 և 0.6 հա: Հաշվի առնելով այն, որ մշակված տարածքը կարող է բաժանվել առնվազն 2 հողակտորի՝ գյուղացիական տնտեսությունների կողմից մշակվող և հացահատիկի բերքահավաքի հողակտորների միջին չափը կկազմի համապատասխանաբար 0.55 և 0.3 հա, որտեղ ագրեգատների արտադրողականությունը, հետևաբար նաև արդյունավետությունն առավել ցածր է:

Մեքենասօգտագործման ներկա վիճակից ակնհայտ է հողերի մշակությունը համատեղ օգտագործման սկզբունքով կազմակերպման խնդրի հրատապությունը և այդ ուղղությամբ համապատասխան մեխանիզմների, միջոցառումների մշակման և ներդրման անհրաժեշտությունը: Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ գյուղացիական տնտեսությունների տեխնիկական միջոցներով ապահովվածության ցածր մակարդակի հետևանքով, արտադրատեխնիկական սպասարկումների բնագավառում մշտապես ծագում են դժվարություններ և ոչ հավասար պայմաններ գյուղացիական տնտեսությունների և գյուղատնտեսական տեխնիկական տնօրինող սեփականատերերի միջև:

Ատենախոսության երկրորդ՝ «Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների ոլորտի տնտեսագիտական հիմնախնդիրները և միջազգային փորձը» գլխում վերլուծվել է ՀՀ գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների վիճակը, գնահատվել է ՀՀ արտադրատեխնիկական սպասարկումների զարգացման տնտեսագիտական հիմնախնդիրները, ուսումնասիրվել է գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների միջազգային փորձը և դրա կիրառման հնարավորությունները հանրապետությունում:

Հայաստանի Հանրապետությունում գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների գործընթացը իրականացվում է սարքին վիճակում գտնվող առկա 11327 տրակտորների, 3351 տրակտորային գութանների, 1609 տրակտորային շարքացանների, 1826 կուլտիվատորների, 1054 հացահատիկահավաք կոմբայնների, 230 կերահավաք կոմբայնների և այլ մասնավոր սեփականություն հանդիսացող գյուղատնտեսական տեխնիկայի միջոցով: Արտադրատեխնիկական սպասարկումների բացարձակ գերակշիռ մասն իրականացվում է առանձին տեխնիկայի սեփականատեր հանդիսացող անձանց և գյուղացիական տնտեսությունների միջև փոխադարձ պայմանավորվածության հիման վրա:

Ստեղծված վիճակի արդյունքում հանրապետության տարբեր մարզերում և տարածաշրջաններում ձևավորվում են գյուղատնտեսական մեքենայացված աշխատանքներով սպասարկման տարբեր մակարդակ ունեցող սակագներ, որոնք միմյանցից էակա-

նորեն տարբերվում են: Աշխատանքում ըստ մարզերի և արտադրական գործընթացների ներկայացված են արտադրատեխնիկական սպասարկումների գործընթացները: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ վարի համար ձևավորված սակագինը 1 հա-ի հաշվով տատանվում է 20.0-37.5, ցանքի աշխատանքների համար՝ 12.0-20.0, կուլտիվացիայի աշխատանքների՝ 10.0-25.0, հունձի աշխատանքների՝ 10.0-30.0, սրսկման արտադրական գործընթացին՝ 6.5-22.0 հազ. դրամի սահմաններում: Հացահատիկի կոմբայնային բերքահավաքի սակագինը տատանվում է 23.5-28.0 հազ. դրամի սահմաններում:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մեքենայացված աշխատանքների սակագների տատանումները պայմանավորված են մի շարք գործոններով, որոնցից հիմնականներն են՝ գյուղատնտեսական տեխնիկայով ապահովվածության մակարդակը, սարքինության մակարդակը, գյուղատնտեսական մեքենայացված աշխատանքների իրականացման պահանջարկը, մշակվող հողատեսքերի չափերը, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունները և բազմամյա տնկարկների տարածքները, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունների և բազմամյա տնկարկների կառուցվածքը, հացահատիկային և կերային մշակաբույսերի բերքատվության մակարդակը:

Ինչպես նշել էինք արտադրատեխնիկական սպասարկումները գյուղատնտեսությունում հիմնականում իրականացվում է գյուղատնտեսական տեխնիկայի մասնավոր սեփականատերերի կողմից, սակայն նշվածի հետ մեկտեղ որոշակի ծավալներով արտադրատեխնիկական սպասարկումներ են իրականացնում «Ագրոսպասարկում» և «Բերրիություն» բաժնետիրական ընկերությունների սեփականաշնորհումից հետո իրավահաջորդ հանդիսացող մասնավորեցված կազմակերպությունները: Ներկայումս արտադրատեխնիկական սպասարկումների ուղղվածություն ունեն 13 ընկերություններ: Սակայն, այդ ընկերությունների զգալի մասը ներկայումս տեխնիկական միջոցներ չի տնօրինում և գործունեություն չի իրականացնում:

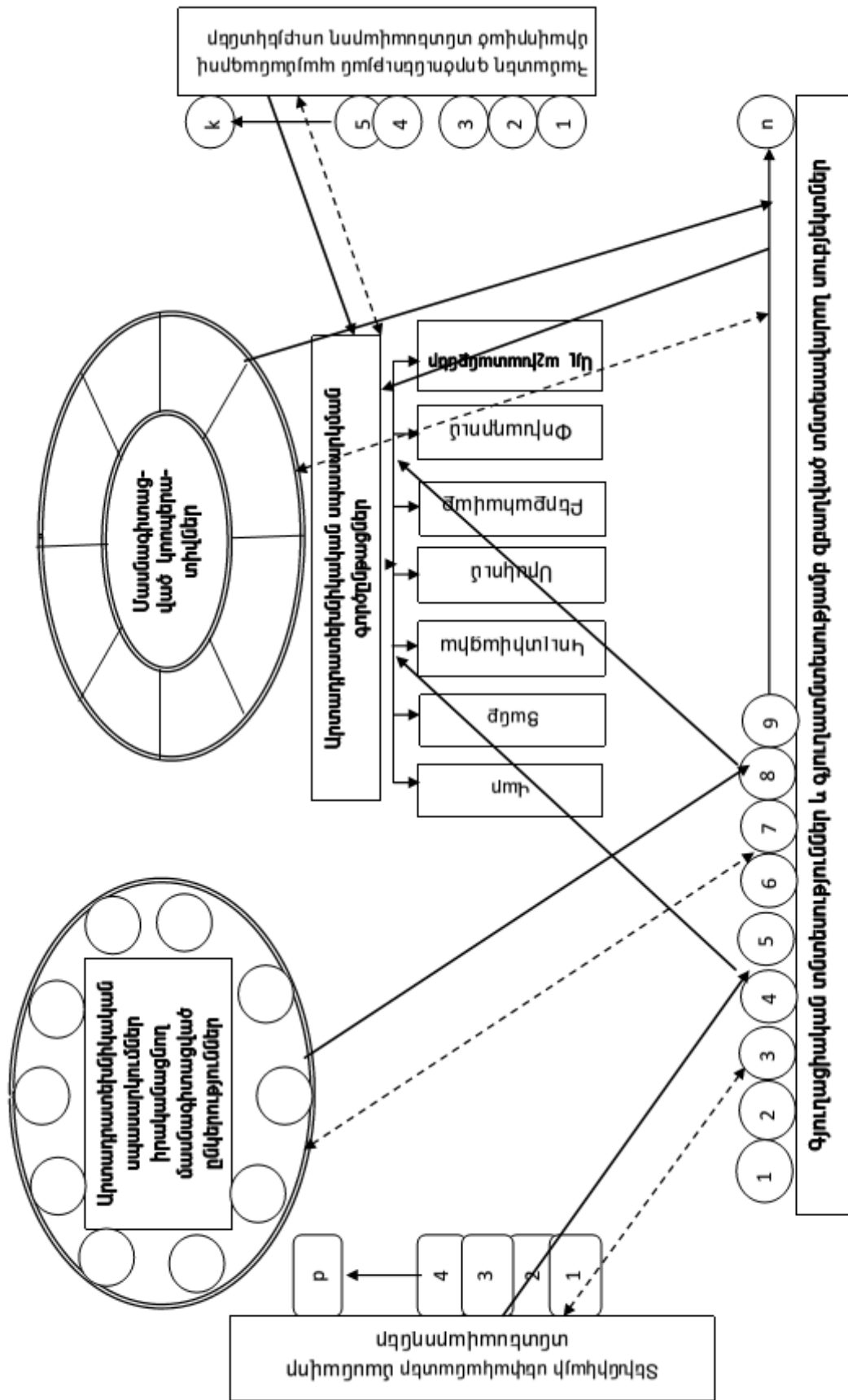
Արտադրատեխնիկական սպասարկումներ ոչ մեծ ծավալներ իրականացնում են մասնագիտացված գյուղատնտեսական կոոպերատիվները, մասնավորապես սպառողական կոոպերատիվները և համատեղ գործունեության պայմանագրով միավորված տնտեսավարող սուբյեկտներն իրենց անդամների տնտեսությունների համար:

Աշխատանքում տրվել է արտադրատեխնիկական սպասարկումների ներկայիս սխեման (գծապատկեր 2):

Գյուղացիական տնտեսությունների ցածր վճարունակության պատճառով արտադրատեխնիկական սպասարկումների համար վճարումներն երբեմն կատարվում են ինչպես տարաժամկետ, այնպես էլ՝ բնամթերային ձևով, որը հնարավորություն է ստեղծում տեխնիկայի սեփականատերերի կողմից պայմանների՝ սակագնի, աշխատանքի կատարման ժամկետների թելադրման:

Գյուղատնտեսական տեխնիկայի մաշվածությունը հանգեցնում է մեքենայացված աշխատանքների ծախսերի ավելացմանը (հատկապես դիզելային վառելանյութի), սակագների բարձրացմանը, ինչպես նաև բերքահավաքի ժամանակ մեծ կորուստների: Շահագործման ծախսերը՝ պայմանավորված տեխնիկայի շահագործման ժամկետներով, ավելանում են ավելի քան 50 %-ով, արտադրողականությունը կրճատվում է 40 %-ով, իսկ վառելանյութի ծախսը 1 էտալոնային հեկտարի հաշվով գրեթե 67.0 %-ով:

Գյուղատնտեսությունում արտադրատեխնիկական սպասարկումների վիճակի բնորոշման ցուցանիշներից է համարվում գյուղատնտեսական համապատասխան մեքենաներով գյուղատնտեսական տրակտորների ապահովվածության մակարդակը (ապահովվածության գործակիցը):

Գծապատկեր 2: ՀՀ գյուղատնտեսության մասին տվյալների կազմակերպման սխեման

Աշխատանքում տրակտորների ապահովվածության գործակիցները ըստ մարզերի գնահատվել են ըստ առանձին գյուղատնտեսական մեքենաների: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ գյուղատնտեսական տեխնիկայով տրակտորների ապահովվածության համեմատաբար բարձր մակարդակ գոյություն ունի Շիրակի, Սյունիքի, Արարատի և Արմավիրի մարզերում:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ գյուղատնտեսական տեխնիկայի պահեստամասերի, նավթամթերքի և այլ նյութական ռեսուրսների մատակարարումը կրում է չհամակարգված բնույթ: Այս գործընթացը հիմնականում իրականացվում է մասնավոր տնտեսավարողների կողմից:

Բնագավառում գրեթե չեն գործում պայմանագրային հարաբերությունները, մատակարարները սովորաբար հանդես են գալիս գները թելադրողների դերում:

Ագրոպարենային համակարգի կենսագործունեությունը և զարգացումը անհնարին է առանց արտադրատեխնիկական սպասարկումների բնագավառի բնականոն գործունեության և շուկայի պահանջներին համապատասխան դրանց կատարելագործան, որակական ու քանակական առումով մատուցվող ծառայությունների ընդլայնման:

Գյուղատնտեսական տեխնիկայի շահագործման նորմատիվային ժամկետների գերազանցման, նորոգումների ու տեխնիկական սպասարկումների գործում համակարգի բացակայության պայմաններում գնալով նվազում է դրանց սարքինության աստիճանը: Իրատեսական գնահատումներով այս ցուցանիշը, միջին հաշվով, կազմում է 60-70 տոկոս, սակայն ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալներով, այն զգալիորեն բարձր է:

Աշխատանքի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրությունները հնարավորություն են տվել բացահայտել գյուղատնտեսության մեքենաօգտագործման բնագավառի զարգացման 6 խումբ խնդիրներ:

Կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մեքենատրակտորային հավաքակայանի, անասնապահական ֆերմաների սարքավորումների տեխնիկական սպասարկումներն (նորոգումները և տեխնիկական խնամքը) իրականացվում են անմիջապես գյուղացիական տնտեսություններում, գյուղատնտեսությունում գործող առևտրային կազմակերպություններում, ինչպես նաև հանրապետության մարզերում գործող մասնագիտացված եզակի ընկերություններում՝ առևտրային հիմունքներով:

Նշված աշխատանքների կազմակերպումը պայմանավորված է մի շարք գործոններով, մասնավորապես՝ սեփական նորոգման և տեխնիկական խնամքի կարողությունների առկայությամբ և ամենակարևորներից մեկով՝ գյուղատնտեսական տեխնիկայի սեփականատերերի վճարունակությամբ:

Աշխատանքի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրություններով բացահայտվել են գյուղատնտեսության տեխնիկական միջոցների սպասարկումների (նորոգում և տեխնիկական խնամք) բնագավառում ծառայած բազմաթիվ խնդիրներ, որոնք առնչվում են շատ գյուղատնտեսական տեխնիկայի սեփականատերերի ցածր վճարունակության, սպասարկումների բարձր գների, ցածր որակի, մասնագիտացված ընկերությունների գրեթե բացակայության և այլն:

Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների բնագավառի վիճակի ուսումնասիրությունները հնարավորություն են տվել բացահայտել նշված ոլորտի զարգացման հիմնախնդիրները և գնահատել դրանց լուծման հնարավորությունները (թվով 17) , որոնք հիմնականում հանգում են հետևյալին.

- **Գյուղատնտեսական տեխնիկական հավաքակազմի (ներառյալ տրակտորները, հացահատիկահավաք և կերահավաք կոմբայները, գյուղատնտեսական մեքենաներն ու գործիքների) նորացման, տեխնիկական վերազինման տեմպերի արագացումը.**
 - գյուղատնտեսական տեխնիկա արտադրող, մատակարող (ֆինանսական) արտերկրի ընկերությունների հետ մատչելի պայմաններով տեխնիկական միջոցների ներմուծման համար բանակցությունների վարում,
 - դրամաշնորհային ծրագրերի իրականացման համար տեխնիկայի մատակարարման ակնկալիքով տարբեր երկրների համար հայտերի նախապատրաստում և ներկայացում,
 - տրակտորներ, կոմբայներ արտադրող արտերկրի առաջատար ընկերությունների (Ռուսաստանի, Բելառուսի, Չինաստանի և այլն) կողմից արտադրված հիմնական հանգույցների հիման վրա Հայաստանում դրանց հավաքման կազմակերպում:
- **Գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների վճարունակության և հանրապետության գյուղատնտեսության առանձնահատկություններին համապատասխան գյուղատնտեսական տեխնիկայի մատակարարման մատչելի մեխանիզմների ներդրումը.**
 - գյուղատնտեսական տեխնիկայի մատակարարման լիզինգային մեխանիզմների կիրառման հնարավորությունների ընդլայնում,
 - պետության մասնակցությամբ տեխնիկայի մատակարարման մատչելի լիզինգային մեխանիզմների կիրառում (կանխավճարի մի մասի փոխհատուցում, տոկոսադրույքի սուբսիդավորում),
 - գյուղատնտեսական տեխնիկայի ձեռք բերման համար նպատակային մատչելի վարկերի տրամադրում:
- **Գյուղատնտեսական արտադրատեխնիկական սպասարկումների գործառույթ ունեցող տնտեսավարողների, տեխնիկայի առանձին սեփականատերերի և գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների միջև պայմանագրային փոխշահավետ հարաբերությունների արմատավորումը.**
 - արտադրատեխնիկական սպասարկումներ իրականացնող սուբյեկտների և գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների միջև կողմերի պատասխանատվությունը և իրավունքները դրույթներ ներառող օրինակելի պայմանագրի մշակում և խորհրդատվական համակարգի միջոցով դրանց կիրառման առավելությունների մասին իրազեկում և դրանց ներդրմանը նպաստում,
 - արտադրատեխնիկական սպասարկումներ իրականացնող սուբյեկտներին նպատակային վարկերից, դրամաշնորհային ծրագրերից օգտվելու համար սպասարկումների պայմանագրի առկայությունը նախապայմանի պարտադիր պայմանի կիրառումը,
 - արտադրատեխնիկական սպասարկումների գործառույթ ունեցող կոոպերատիվների միջոցով սպասարկումների գործընթացի կազմակերպում՝ պայմանագրային հիմունքներով,
 - արտադրատեխնիկական սպասարկումների հիմնավորված սակագների հաշվարկման մեթոդիկայի և սակագների մշակում, պայմանագրերում դրանց կիրառում:
- **Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումներ իրականացնող տարբեր կազմակերպական ձևեր ունեցող մասնագիտացված կառույցների՝ կոոպերատիվների, ընկերությունների ձևավորումը և դրանց գործունեության համար բարենպաստ պայմանների ստեղծումը.**
 - դրամաշնորհային ծրագրերով, մատչելի՝ պետության մասնակցությամբ լիզինգային մեխանիզմներով ներմուծված գյուղատնտեսական տեխնիկան առաջնահերթ արտա-

դրատեխնիկական սպասարկումներ իրականացնող կոոպերատիվներին տրամադրում,

- տեխնիկական հագեցվածության պետական աջակցությամբ ծրագրերը (վարկային ծրագրեր, մրցակցային դրամաշնորհային ծրագրեր) կոոպերատիվների միջոցով իրականացում,
- օրենսդրական փոփոխությունների կիրառմամբ գյուղատնտեսական կոոպերատիվների համար ավելացված արժեքի հարկի չհարկվող նվազագույն շեմը, կոոպերատիվի ան-դամների թվից կախվածության մեջ գտնվող մեխանիզմների կիառում:
- **Գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող հիմնական ռեսուրսների (պահեստամասերի, դիզելային վառելանյութ, պարարտանյութեր, թունաքիմիկատներ և այլն) մատակարարման արդյունավետ գործող համակարգի ձևավորումը.**
- գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող նյութական ռեսուրսների մատակարարող տնտեսավարողների տեղաբաշխման ճշգրտում, առավել պահանջարկ ունեցող ռեսուրսների վերաբերյալ մատակարարներին տեղեկատվության տրամադրում և շուկայում ռեսուրսների առկայության և դրանց իրացման պայմանների վերաբերյալ իրազեկում,
- միջպետական մակարդակով արտերկրի ռեսուրսներ արտադրող և մատակարարող ընկերությունների հետ կապերի հաստատում և մատակարարման նպաստավոր պայմանների ստեղծում:
- **Գյուղատնտեսական տեխնիկայի տեխնիկական սպասարկումների գործունեության բարելավում և կատարելագործում.**
- գյուղատնտեսական տեխնիկայի տեխնիկական սպասարկումների և նորոգումների գործընթացում մասնագիտացված կարողությունների հաշվառում, դրանց կարիքների գնահատում և դրանց աշխատանքի բարելավման մեխանիզմների մշակում,
- տեխնիկա արտադրող և մատակարարող ընկերությունների կողմից Հայաստանում ներկայացուցչությունների և տեխնիկական սպասարկման կետերի հիմնում:

Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս գնահատել դրանց կիրառման հնարավորությունները Հայաստանի Հանրապետությունում:

Գյուղատնտեսության մեքենայացված աշխատանքների կազմակերպման համար հանրապետությունում հեռանկարային են համարվում տեխնիկայի օգտագործման հետևյալ ձևերը՝ կոոպերացման սկզբունքով գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կազմակերպումը, տեխնիկայի օգտագործման միջտնտեսային միավորների ձևավորումը, մեքենայացված աշխատանքներով սպասարկող մասնագիտացված առանձին կառույցների (ընկերությունների) ձևավորումը, որոնք գործունեությունը կիրականացնեն գյուղացիական տնտեսությունների հայտերի և պայմանագրային հարաբերությունների հիման վրա, կոոպերատիվների ձևավորումը, որոնք մեքենայացված աշխատանքներով սպասարկումներ իրականացնում են կոոպերատիվի անդամների համար:

Գյուղատնտեսական տեխնիկայի նորոգումների և տեխնիկական սպասարկումների իրականացումը նպատակահարմար է իրականացնել կոոպերացման սկզբունքով գործող և մասնագիտացված կառույցների միջոցով, ինչպես նաև տեխնիկա արտադրող և մատակարարող խոշորագույն ընկերությունների հանրապետությունում ձևավորված

ներկայացուցչությունների կողմից: Ինչ վերաբերում է գյուղատնտեսական տեխնիկայի մատակարարմանը, ապա հանրապետության գյուղատնտեսության առանձնահատկությունները, գյուղացիական տնտեսությունների չափերը և դրանց վճարունակությունը պահանջում են, որ տեխնիկայի մատակարարումն իրականացվի մատչելի լիզինգային մեխանիզմներով, ապրանքային վարկերի միջոցով:

Ատենախոսության երրորդ` «Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների տնտեսագիտական հիմնախնդիրների լուծման ուղղությունները» գլխում տրվել է գյուղատնտեսության տեխնիկական հավաքակազմի սարքինության մակարդակի և օգտագործման արդյունավետության վրա տարբեր գործոնների ազդեցության քանակական բնութագիրը, առաջարկվել են գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների սակագների հաշվարկման մեթոդական մոտեցումներ, առաջադրվել է գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների հիմնախնդիրների լուծման հիմնական ուղղությունները, գնահատվել է գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների վիճակի բարելավմանն ուղղված միջոցառումների արդյունավետությունը:

Կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ գյուղատնտեսական տեխնիկայի սարքինության մակարդակի և օգտագործման արդյունավետության վրա ազդում են բազմաթիվ ուղղակի և անուղղակի ազդեցություն ունեցող գործոններ: Այդ գործոնների շարքում կարելի է առանձնացնել հետևյալները`

- տեխնիկական միջոցների շահագործման ժամկետը,
- նոր տեխնիկական միջոցներով գյուղատնտեսական տեխնիկայի հավաքակազմի համալրման հնարավորությունները,
- գյուղատնտեսական տեխնիկական միջոցների, տեխնիկական սպասարկումների և նորոգումների գործառույթ ունեցող կառույցների առկայությունը,
- շուկայում գյուղատնտեսական տեխնիկական միջոցների, պահեստամասերի առկայությունը և դրանց գները,
- դիզելային վառելանյութի գները,
- գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների և տեխնիկա տնօրինող սեփականատերերի եկամուտների մակարդակը,
- մեքենայացված աշխատանքների ձևավորված սակագները,
- գյուղատնտեսության ճյուղում տնտեսական աճը,
- գյուղատնտեսական հիմնական մթերքների ապրանքայնության մակարդակը,
- գյուղատնտեսական մթերքների գների ձևավորված մակարդակը և այլն:

Հիմք ունենալով մի շարք չափելի գործոններ (որոնց բնութագրող ցուցանիշները երկարատև ժամանակահատվածի համար հասանելի են)` գնահատվել է դրանց ազդեցության քանակական գնահատականը գյուղատնտեսական հիմնական տեխնիկայի սարքինության մակարդակի և տեխնիկայի օգտագործման արդյունավետության վրա: Մասնավորապես, որպես արդյունքային հատկանիշ ընդունել ենք գյուղատնտեսական տրակտորների, շարքացանների, հացահատիկահավաք կոմբայնների սարքինության մակարդակը, ինչպես նաև տեխնիկայի օգտագործման արդյունավետությունը բնութագրող ցուցանիշ է ընդունվել գյուղատնտեսական տրակտորների համար գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունների, շարքացանների, հացահատիկահավաք կոմբայնների համար հացահատիկային մշակաբույսերի ցանքատարածությունները, արտադրության ծավալները և այլն:

Մեկ կամ այլ փոփոխականների շեղումը միջինից ընկած է կոռելացիոն կապի գնահատման հիմքում: Գծային կապի դեպքում նրա սերտությունը չափվում է զույգային կոռելացիայի գործակցով, որը որոշվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$r_{xy} = \frac{\sum_i (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_i (x_i - \bar{x})^2 \sum_i (y_i - \bar{y})^2}} \quad (1)$$

x_i -ն գործոն հատկանիշն է (անկախ փոփոխական),

y_i -ն արդյունքային հատկանիշն է (կախյալ փոփոխական):

Եթե միջինից շեղման նշանները համընկնում են, այդ դեպքում կապը ուղիղ է ($r_{xy} >$

0), եթե շեղման նշանները չեն համընկնում ապա կապը հակադարձ է ($r_{xy} < 0$):

Ջույգային կոռելացիայի գործակիցը չափվում է -1-ից (պատահական լրիվ հակադարձ կապ) մինչև 1 (լիարժեք ուղակի կապի դեպքում): Բացարձակ մեծությամբ՝

$0 \leq |r_{xy}| \leq 1$: Որքան մոտիկ է r_{xy} նշանակությունը 1-ին, այնքան կապը սերտ է, որքան

մոտիկ է r_{xy} նշանակությունը 0-ին, ապա կապը թույլ է: Երբ $|r_{xy}| < 0.30$ -ից կապը համարվում է թույլ է, $|r_{xy}| = 0.3-0.7$ կապը համարվում է միջին, իսկ երբ $|r_{xy}| > 0.7$ կապը համարվում է ուժեղ կամ սերտ⁷:

Կատարված հաշվարկների արդյունքները հետևյալն են:

Ջույգային կոռելացիայի գործակիցը տրակտորների տարիքային կազմի և դրանց սարքինության մակարդակի միջև ստացվել է 0.844: Կոռելացիոն գործակցի ստացված արժեքը ցույց է տալիս, որ հանրապետության համար գյուղատնտեսական տրակտորների միջին տարիքի և սարքինության մակարդակի միջև կապը սերտ է (այն մեծ է 0.7-ից): Ստացված արդյունքն որոշակիորեն հակասում է տրամաբանությանը, ըստ էության տրակտորային հավաքակազմի տարիքային կազմի բարձրացումը պետք է բացասաբար անդրադառնար սարքինության մակարդակի վրա: Սակայն այստեղ ազդել է նաև այլ գործոններ: Տեխնիկայի սեփականատերերը, հնարավորություն չունենալով նոր տեխնիկական միջոցների ձեռք բերման համար, ստիպված ներդրումներ են անում տեխնիկայի նորագման և վերականգնման ուղղությամբ և ծառայության մեծ ժամկետ ունեցող տեխնիկական միջոցները պահպանում են տեխնիկապես սարքին վիճակում:

Ջույգային կոռելացիայի գործակիցը հացահատիկահավաք կոմբայնների միջին տարիքի և սարքինության մակարդակի միջև ստացվել է 0.472: Կոռելացիոն գործակցի ստացված արժեքը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ում հացահատիկահավաք կոմբայնների միջին տարիքի ազդեցությունը սարքինության մակարդակի վրա միջին է (այն գտնվում է 0.3-0.7-ի միջակայքում):

Ջույգային կոռելացիայի գործակիցը տրակտորների սարքինության մակարդակի և գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածության ցուցանիշների միջև ստացվել է -0.613: Կոռելացիոն գործակցի ստացված արժեքը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ում գյուղատնտեսական տրակտորների սարքինության մակարդակի և ցանքատարածությունների միջև կապը հակադարձ է, որը տրամաբանությանը հակասող է: Հետևաբար

⁷ Статистика: учеб. /И.И. Елисеева и др. под. ред И.И. Елисеевой. – М.: Проспект, 2010, с. 78-81

ցանքատարածությունների փոփոխության վրա, տրակտորների սարքինության մակարդակից բացի, անդրադարձել են այլ գործոններ, որոնք առավել մեծ ազդեցություն են ունեցել:

Ջուլգային կոռելացիայի գործակիցը տրակտորային շարքացանների սարքինության մակարդակի և հացահատիկային և հատիկաընդեղենային մշակաբույսերի ցանքատարածությունների միջև կազմել է -0.649: Կոռելացիոն գործակցի ստացված արժեքը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ում տրակտորային շարքացանների սարքինության մակարդակի և հացահատիկային և հատիկաընդեղենային մշակաբույսերի ցանքատարածությունների միջև կապը հակադարձ է, կոռելացիայի գործակիցը կազմել է -0.649: Վերջինս նույնպես տրամադրությանը հակասառոդ կապ է, որը վկայում է, որ հացահատիկային մշակաբույսերի ցանքատարածությունների վրա անդրադարձել են այլ գործոններ, որոնք առավել մեծ ազդեցություն են ունեցել:

Ջուլգային կոռելացիայի գործակիցը հացահատիկահավաք կոմբայնների սարքինության մակարդակի և հացահատիկային և հատիկաընդեղենային մշակաբույսերի համախառն արտադրանքի ցուցանիշների միջև կազմել է -0.826: Կոռելացիոն գործակցի ստացված արժեքը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ում հացահատիկահավաք կոմբայնների սարքինության մակարդակի և հացահատիկային և հատիկաընդեղենային մշակաբույսերի համախառն արտադրանքի միջև կապը հակադարձ է, կոռելացիայի գործակիցը կազմել է -0.826: Վերջինս տրամաբանությանը նույնպես հակասառոդ կապ է, որը վկայում է, որ հացահատիկային և հատիկաընդեղենային մշակաբույսերի արտադրության ծավալների փոփոխության վրա անդրադարձել են այլ գործոններ, որոնք առավել մեծ ազդեցություն են ունեցել:

Առաջիկայում գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների բացարձակ գերակշիռ մասն արտադրատեխնիկական սպասարկումներն իրականացնելու են տեխնիկայի սեփականատեր հանդիսացող այլ տեխնիկայի սեփականատերերի, ինչպես նաև մասնագիտացված արտադրատեխնիկական սպասարկումներ իրականացնող կառույցների, կոոպերատիվների և այլ տեխնիկական միջոցներով: Բոլոր դեպքերում, վերը նշված տնտեսություններում, ինչպես նաև գյուղատնտեսական այլ ձեռնարկություններում դաշտային մեքենայացված գործողություններ կատարելու համար կապահանջվեն նախօրոք մշակված և հաստատված սակագներ, որոնք հիմք կծառայեն պատվիրատուների և կատարողների միջև դրամական արժեհաշվումների կատարմանը:

Տրակտորային ագրեգատի մեկ ժամվա հաշվով գյուղատնտեսական մեքենայացված աշխատանքների սակագինն առաջարկվում է որոշել հետևյալ բանաձևով`

$$U = \left(C + \frac{V\delta}{100} \right) \left(1 + \frac{Q}{100} \right) \left(1 + \frac{L}{100} \right) \text{դրամ/ժամ,}$$

- որտեղ` Շ-ն` գյուղատնտեսական տեխնիկայի շահագործման ծախսերն են, դրամ/ժամ
- Վ-ն` տրակտորիստ մեքենավարի և տրակտորային ագրեգատն սպասարկող օժանդակ անձնակազմի աշխատանքի վարձատրությունը, դրամ/ժամ
- Ծ-ն` ընդհանուր արտադրական և ընդհանուր տնտեսական ծախսերի հատկացումը տոկոսներով, որը ստացվում է նշված ծախսերն աշխատանքի վարձատրության հետ հարաբերակցելով (առաջարկվում է ընդունել 25.7 %, այն տնտեսություններում, որտեղ այդպիսի ծախսեր չեն կատարվում, բնականաբար դրանք հաշվի չեն առնվում),

2-ն՝ կանխորոշվող շահույթն է տոկոսներով (առաջարկվում է ընդունել կատարված արտադրական ծախսերի 20-25 %-ի սահմաններում),

L-ն՝ ավելացված արժեքի հարկի դրույքաչափն է (20 %)։

Իրենց հերթին մեկ ժամվա հաշվով գյուղատնտեսական տեխնիկայի շահագործման ծախսերը որոշվում են հետևյալ բանաձևով՝

$$Շ = Վ + Ա + Ն + S + Դ \text{ դրամ/ժամ,}$$

որտեղ՝ Վ-ն՝ մեկ ժամվա հաշվով տրակտորիստ-մեքենավարի և տրակտորային ագրեգատն սպասարկող օժանդակ անձնակազմի աշխատանքի վարձատրությունն է՝ վրաեկների հետ միասին, դրամ/ժամ,

Ա-ն՝ տեխնիկայի անորտիզացիայի արժեքը, դրամ/ժամ,

Ն-ն՝ տեխնիկայի հիմնական (կապիտալ) ու ընթացիկ նորոգումների ծախսերը, դրամ/ժամ,

S-ն՝ տեխնիկայի խնամքի ու պահպանության ծախսերը, դրամ/ժամ,

Դ-ն՝ վառելանյութի, քսայուղերի և գործարկման բենզինի ծախսերը, դրամ/ժամ։

Տրակտորիստ-մեքենավարի և տրակտորային ագրեգատն սպասարկող օժանդակ անձնակազմի աշխատանքի վարձատրության վրաեկների նախկինում սահմանված համակարգի դեպքում որոշակի դժվարություն էր ներկայացնում այն հաշվարկելը կամ համապատասխան գործակիցը մշակելը։ Ատենախոսությունում առաջարկվել է աշխատանքի վարձատրության վրաեկները հաշվի առնող գործակիցների հաշվարկի բանաձև։

Աշխատանքում տրվում է սակագնի մեջ ներառված բոլոր բաղադրիչների և ենթաբաղադրիչների հաշվարկման մեթոդական մոտեցումները։

Աշխատանքում առաջարկված մեթոդական մոտեցումների կիրառումը կարող է օգտակար լինել մեքենայացված աշխատանքների հիմնավորված սակագների սահմանման համար։

Գյուղատնտեսության տեխնիկաօգտագործման բնագավառում առկա խնդիրների գնահատման արդյունքում ձևավորվել են առաջարկություններ՝ ուղղված գյուղատնտեսության տեխնիկական միջոցներով սպասարկումների բարելավմանը և արդյունավետության բարձրացմանը, որոնք մասնավորապես հետևյալն են՝

- գյուղատնտեսության տեխնիկաօգտագործման կազմակերպումը կոոպերացման սկզբունքով,

- համատեղ սկզբունքով հողօգտագործման մեխանիզմների մշակում և ներդրում,

- կոոպերացման և միավորման սկզբունքով տեխնիկա օգտագործող տնտեսավարողների և անհատ սեփականատերերի համար հավասար տնտեսական պայմանների ստեղծում,

- տեխնիկական միջոցների նորացումը և դրանց համալրումը հնարավոր է իրականացնել տեխնիկայի մատակարարման լիզինգային մեխանիզմների կիրառմամբ, ինչպես նաև տեխնիկական հագեցվածության համար նպատակային վարկերի տրամադրմամբ,

- դրամաշնորհային ծրագրերի հաշվին հանրապետություն ներմուծվող գյուղատնտեսական տեխնիկայի օգտագործման տրամադրման մատչելի և արդարացի մեխանիզմների կիրառում։

Չանրապետության համայնքներում կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ներկա պայմաններում գյուղատնտեսական տեխնիկայի օգտագործման առավել արդյունավետ ձև կարող է հանդիսանալ դրանց օգտագործման կազմակեր-

պուճը կոոպերացման սկզբունքով՝ պահպանելով տեխնիկայի սեփականատերերի սեփականության իրավունքը:

Աշխատանքում ներկայացվել է գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցի կազմակերպման սխեման: Գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցի գործունեությունն ապահովելու համար նրա կազմում պետք է լինեն հետևյալ ստորաբաժանումները՝

- գյուղացիական տնտեսությունների պահանջարկի գնահատման, խորհրդատվության և պայմանագրային փոխհարաբերությունների ձևավորման,
- ինժեներական, նորոգման և տեխնիկական խնամքի կազմակերպման,
- նյութատեխնիկական ռեսուրսների ապահովման:

Գյուղական համայնքներում գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցի ձևավորման անհրաժեշտությունը հիմնավորելու համար կատարվել է դրա ստեղծման ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և խոչընդոտների (SWOT) վերլուծություն:

Առաջարկված գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցը ներառում է 78 միավոր գյուղատնտեսական տեխնիկա, որից 14 տրակտոր, 2 հացահատիկահավաք կոմբայն և 62 միավոր գյուղատնտեսական մեքենաներ (գութաններ, շարքացաններ, կուլտիվատորներ, խոտհնձիչներ, խոտի փոցիներ, հավաքիչ մամլիչներ, սրկիչներ, տրակտորային կցասայլեր և այլն):

Հավաքակազմի աշխատանքը ծրագրավորելիս հաշվի ենք առել տրակտորների, ինչպես նաև գյուղատնտեսական մեքենաների ծանրաբեռնվածության կողմնորոշիչ նորմաները, որի ապահովումը կարևորագույն երաշխիք է տեխնիկայի օգտագործման արդյունավետության ապահովման համար: Աշխատանքի ծրագրավորման համար հաշվի է առնվել նաև տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցի մեջ ներառվող տեխնիկական միջոցների շուկայական գինը, ընդգրկվել է ինչպես նոր, այնպես էլ օգտագործված բայց շահագործման համար բավականին բարվոք տեխնիկական միջոցներ:

Հաշվի առնելով մեքենայացված սակագների հաշվարկման համար առաջարկվող մեթոդական մոտեցումները՝ մասնավորապես միավոր ժամանակահատվածում հաշվարկելով տրակտորիստ մեքենավարների վարձատրությունը՝ տեխնիկական միջոցների ամորտիզացիոն հատկացումները, տեխնիկայի հիմնական և ընթացիկ նորոգումների, տեխնիկական սպասարկումների, տեխնիկայի պահպանության, ինչպես նաև դիզելային վառելանյութի, քսայուղերի, գործարկման բենզինի ծախսերը, հավելելով չնախատեսված այլ ծախսերը, սպասվող շահույթը և ավելացված արժեքի հարկը, հաշվարկվել է մեքենայացված աշխատանքների սակագներն ըստ առանձին արտադրական գործընթացների և ագրեգատների: Հաշվարկի արդյունքները ներկայացված է 2-րդ աղյուսակում:

Աղյուսակ 2

Գյուղատնտեսական մեքենայացված աշխատանքների ազդեցատնտեսական ապաստարկումների սակագների հաշվարկի արդյունքները

Արտադրողի անվանումը	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
		(տղջձգելի մեքենայի փոխարինումը)	Տեխնիկայի օգնություն	Մեքենայի փոխարինումը	Մեքենայի փոխարինումը	Մեքենայի փոխարինումը	Մեքենայի փոխարինումը	Մեքենայի փոխարինումը	Մեքենայի փոխարինումը	Մեքենայի փոխարինումը	Մեքենայի փոխարինումը
Վար		US2-80/82	1350								
Կուլտիվացիա		ՊԼՆ-3-35	250	11088.0	11420.6	2284.1	13704.7	2740.9	16445.7	0.8	21358.0
Կուլտիվացիա միջառային		ԿՊՍ-4	200	11072.2	11404.4	2280.9	13685.3	2737.1	16422.3	3.1	5272.0
Ցանք		ԿՈՆ-4.2	178	10078.8	10381.2	2076.2	12457.4	2491.5	14948.9	1.9	7822.5
Հունձ		ԱԶ-3.6	118	12180.1	12545.5	2509.1	15054.6	3010.9	18065.6	2.5	7168.9
		ԿՍ-2.1 (ԿՍԳ-2.1)	185	9500.6	9785.6	1957.1	11742.7	2348.5	14091.3	1.3	10881.3
		ՊՊԼ-Ֆ-1.6Գ	188	11542.2	11888.4	2377.7	14266.1	2853.2	17119.4	3.5	4891.2
		ՕԿՏ-1Կ	203	9494.8	9779.6	1955.9	11735.5	2347.1	14082.6	2.2	6489.7
Պաշտային մշակույթների համար										16.8	838.3
Փոխարինում		2-ՊՏՍ-4Ս-785Ա	580	6425.3	6618.0	1323.6	7941.6	1588.3	9529.9	33.6	283.6

արյուսակ 2-ի շարունակությունը

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	ՅուՍԶ-6	1350								
Վար	ՊԼՆ-3-35	250	9233.8	9510.8	1902.2	11413.0	2282.6	13695.6	0.7	19154.6
Կուլտիվացիա	ԿՊԱ-4	200	9424.1	9706.8	1941.4	11648.1	2329.6	13977.8	2.9	4832.4
Կուլտիվացիա միջշարային	ԿՈՆ-4.2	178	8430.6	8683.6	1736.7	10420.3	2084.1	12504.3	1.8	7046.7
Սրվյուղ	ՕՎՏ-1Վ	203	8052.6	8294.2	1658.8	9953.0	1990.6	11943.6	2.0	5927.4
				0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	15.6	765.6
Փոխարրում	2-ՊՏՍԱ-4Ա-785Ա	580	5395.2	5557.0	1111.4	6668.4	1333.7	8002.1	31.2	256.5
	S-40 (տարր. մոդիֆ.)	1200								
Վար	ՊԼԱ-5-25Ա	250	8195.4	8441.3	1688.3	10129.6	2025.9	12155.5	0.3	34929.5
Կուլտիվացիա միջշարային	ԿՈՆ-4.2	178	7482.8	7707.3	1541.5	9248.7	1849.7	11098.5	1.6	6775.6
Յունք	ԿԱ-2.1 (ԿԱԳ-2.1)	185	6904.6	7111.7	1422.3	8534.0	1706.8	10240.8	1.1	9226.0
Խոտի փոցխում	ԳՊՊ-6.0Գ	188	6684.2	6884.7	1376.9	8261.6	1652.3	9914.0	2.2	4589.8
Փոխարրում	2-ՊՏՍԱ-4Ա-785Ա	580	4802.7	4946.8	989.4	5936.2	1187.2	7123.4	28.8	247.3
	ՊՏ-75ԱԿ	1200								
Վար	ՊԼՆ-5-35	250	13236.3	13633.4	2726.7	16360.1	3272.0	19632.1	0.8	23796.5
Կուլտիվացիա	ԿՊԱ-4	200	12592.2	12970.0	2594.0	15564.0	3112.8	18676.8	3.3	5596.0
Ցանք	ԱԶ-3.6	118	13700.1	14111.1	2822.2	16933.4	3386.7	20320.0	2.7	7525.9
	ԱԿ-5Ա	205								
Կունքային բերքահավաք		205	49993.0	51492.7	10298.5	61791.3	12358.3	74149.6	2.6	28063.0

Ըստ առանձին մեքենայացված աշխատանքների համար սպասարկումների ծավալից և սակագներից ելնելով՝ հաշվարկվել է գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցի սպասվող հասույթը տարվա կտրվածքով, որը կազմել է 216.6 մլն դրամ, որից շահույթի մասը կազմում է 30.1 մլն դրամ: Գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցի արդյունավետությունը գնահատելու համար փորձ ենք արել գնահատել կառույցի ձևավորման համար պահանջվող ծախսերի փոխհատուցման ժամկետը:

Տեխնիկական միջոցների՝ տրակտորների և գյուղատնտեսական մեքենաների շուկայական գներից և միավորներից ելնելով՝ հաշվարկվել է հավաքակազմի ձևավորման համար պահանջվող ծախսերը, որը կազմել է 222.7 մլն դրամ: Վերջինս համարդրելով սպասվող շահույթի հետ՝ պարզվում է, որ ներդրումները հնարավոր են փոխհատուցել 7.4 տարվա ընթացքում: Վերջինս հիմնական միջոցների համար փոխհատուցման նորմալ ժամանակահատված է: Սակայն արդյունավետությունը հնարավոր է ապահովել միայն տեխնիկայի անհրաժեշտ (նորմատիվային) ծանրաբեռնվածության ապահովման դեպքում:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայաստանի Հանրապետությունում արտադրատեխնիկական սպասարկումների հիմնախնդիրների բացահայտման և դրանց լուծման ուղիների առաջադրման ուղղությամբ իրականացված ուսումնասիրությունների արդյունքում հանգել ենք որոշակի եզրակացությունների, որոնք, հիմնականում, հետևյալն են.

1. Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ գյուղատնտեսության զարգացման հիմնական խոչընդոտները մեծապես պայմանավորված են հանրապետության գյուղատնտեսության ոլորտի արտադրատեխնիկական սպասարկումների վիճակով և դրա արդյունավետության բարձրացման անհրաժեշտությամբ: Մաշված տեխնիկայի շահագործումը հանգեցնում է վառելանյութի և քսայուղերի գերածախսի, բերքի գերնորմատիվային կորուստների, թանկացնում նորոգման և տեխսպասարկման աշխատանքները: Գյուղատնտեսության տեխնիկական հագեցվածության բնագավառում ստեղծված վիճակի հետևանքով հաճախ մեքենայական աշխատանքների բարձր սակագների պատճառով ագրոտեխնիկական կանոններով պահանջվող մի շարք գործընթացներ չեն կատարվում կամ կատարվում են ձեռքով՝ խիստ բարձրացնելով մշակության աշխատատարությունը և խախտելով աշխատանքների կատարման լավագույն ժամկետները:

2. Գյուղացիական տնտեսությունների և առևտրային կազմակերպությունների տեխնիկական միջոցներով ապահովվածության տվյալների ուսումնասիրությունը ցույց են տալիս, որ վերջինիս մակարդակը չափազանց ցածր է: Կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մեքենայական ագրեգատների արդյունավետությունը մեծապես կախված է մշակվող և բերքահավաքի ենթակա հողակտորի չափերից: Գյուղացիական տնտեսությունների կողմից մշակվող հողակտորների և հացահատիկի բերքահավաքի տարածքների միջին չափը կազմում է համապատասխանաբար 0.55 և 0.3 հա, որտեղ ագրեգատների արտադրողականությունը, հետևաբար նաև արդյունավետությունը առավել ցածր է: Մեքենաօգտագործման ներկա վիճակից ակնհայտ է հողերի մշակությունը համատեղ օգտագործման սկզբունքով կազմակերպման խնդրի հրատապությունը:

3. Հանրապետության գյուղատնտեսության առանձնահատկությունների վերլուծությունը հնարավորություն է տվել բացահայտել արտադրատեխնիկական սպասարկումների հարաբերությունները պայմանավորող հիմնական գործոնները, որոնք տարանջատվել են 11 խմբի: Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների բնագավառի վիճակի ուսումնասիրությունների արդյունքում վեր են

հանվել նշված ոլորտի զարգացման հիմնախնդիրները և գնահատվել է դրանց լուծման հնարավորությունները (թվով 17):

4. Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս գնահատել դրանց կիրառման հնարավորությունները Հայաստանի Հանրապետությունում: Գյուղատնտեսության մեքենայացված աշխատանքների կազմակերպման համար հանրապետությունում հեռանկարային են համարվում տեխնիկայի օգտագործման հետևյալ ձևերը՝ կոոպերացման սկզբունքով գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կազմակերպումը, մեքենայացված աշխատանքներով սպասարկող մասնագիտացված առանձին կառույցների (ընկերությունների) ձևավորումը, որոնք գործունեությունը կիրականացնեն գյուղացիական տնտեսությունների հայտերի և պայմանագրային հարաբերությունների հիման վրա: Գյուղատնտեսական տեխնիկայի նորոգումների և տեխնիկական սպասարկումների իրականացումը նպատակահարմար է իրականացնել կոոպերացման սկզբունքով գործող և մասնագիտացված կառույցների միջոցով, ինչպես նաև տեխնիկա արտադրող և մատակարարող խոշորագույն ընկերությունների հանրապետությունում ձևավորված ներկայացուցչությունների կողմից:

5. Աշխատանքի շրջանակներում հիմք ունենալով մի շարք չափելի գործոններ (որոնց բնութագրող ցուցանիշներն երկարատև ժամանակահատվածի համար հասանելի են)՝ հաշվարկվել է դրանց քանակական գնահատականը գյուղատնտեսական հիմնական տեխնիկայի սարքինության մակարդակի և տեխնիկայի օգտագործման արդյունավետության վրա:

6. Աշխատանքում ներկայացվել է տրակտորային ագրեգատների, բերքահավաքի մեքենաների մեքենայացված սակագների հաշվարկների մեթոդական մոտեցումները, համաձայն որի՝ սակագինը ներառում է մի շարք բաղադրիչներ և ենթաբաղադրիչներ, մասնավորապես՝ շահագործական ծախսերը: Աշխատանքում տրվում է սակագնի մեջ ներառված բոլոր բաղադրիչների և ենթաբաղադրիչների հաշվարկման մեթոդական մոտեցումները:

7. Հանրապետության համայնքներում կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ներկա պայմաններում գյուղատնտեսական տեխնիկայի օգտագործման առավել արդյունավետ ձև կարող է հանդիսանալ դրանց կազմակերպումը կոոպերացման սկզբունքով՝ պահպանելով տեխնիկայի սեփականատերերի սեփականության իրավունքը: Աշխատանքում առաջադրվել է տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցում ընդգրկվող տեխնիկական միջոցների կազմը, կազմակերպական սխեման և հիմնական ստորաբաժանումները: Գյուղական համայնքներում գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցի ձևավորման անհրաժեշտությունը հիմնավորելու համար կատարվել է վերջինիս ստեղծման ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և խոչընդոտների (SWOT) վերլուծություն:

8. Տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցի հավաքակազմի աշխատանքը ծրագրավորելիս հաշվի է առնվել տրակտորների, ինչպես նաև գյուղատնտեսական մեքենաների ծանրաբեռնվածության կողմնորոշիչ նորմաները, որի ապահովումը կարևորագույն երաշխիք է տեխնիկայի օգտագործման արդյունավետության ապահովման համար: Հիմք ունենալով մեքենայացված աշխատանքների սակագների հաշվարկման համար առաջարկված մեթոդական մոտեցումները՝ հաշվարկվել է մեքենայացված աշխատանքների սակագները ըստ առանձին արտադրական գործընթացների և ագրեգատների: Վերջիններս կողմնորոշիչ կարող են լինել գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցների աշխատանքի ծրագրավորման համար: Կատարված հաշվարկները ցույց են տալիս, որ գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործման կառույցի ձևավորման համար ներդրումները կարող են փոխհատուցվել 7.4 տարվա ընթացքում:

Նշված և աշխատանքում արված եզրահանգումների ու առաջարկությունների կիրառումը կարող է նպաստել հանրապետության գյուղատնտեսությունում արտադրատեխնիկական սպասարկումների տնտեսագիտական հիմնախնդիրների բացահայտմանը և դրանց լուծման ուղիների առաջադրմանը, արդյունքում հանրապետության գյուղատնտեսության զարգացմանը:

Ատենախոսության հիմնական արդյունքներն արտացոլված են հեղինակի հետևյալ հրապարակումներում.

1. Եղիգարյան Լ. Ս. Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների առանձնահատկությունները: // Ֆինասներ և էկոնոմիկա, 7 (157) հունիս 2013. - էջ 16-20
2. Եղիգարյան Լ. Ս. Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության առանձնահատկությունները և արտադրատեխնիկական սպասարկումների հարաբերությունները պայմանավորող գործոնները: // Ֆինասներ և էկոնոմիկա, 7 (157) հունիս 2013. - էջ 20-22
3. Եղիգարյան Լ. Ս. ՀՀ գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման հնարավորությունները: // Ֆինանսներ և էկոնոմիկա, 9 (159) սեպտեմբեր 2013. - էջ 68-71
4. Եղիգարյան Լ. Ս. Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների վիճակի բարելավմանն ուղղված միջոցառումների արդյունավետությունը: // «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում», ԳԱԱ, Մ. Քոթանյանի անվան Տնտեսագիտության ինստիտուտ, գիտական հոդվածների ժողովածու, գիրք 2, Երևան, «Գիտություն», 2013. - էջ 120-126

ЕДИГАРЯН ЛУСИНЕ МИШАЕВНА

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ ПРОИЗВОДСТВЕННО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02- "Экономика и управление хозяйством, его сферами".

Защита диссертации состоится 15-го марта 2016 года в 16⁰⁰ часов на заседании Специализированного Совета 002 по экономике ВАК РА, действующего в Национальном аграрном университете Армении, по адресу: 0009, Республика Армения, Ереван, ул. Теряна, 74.

РЕЗЮМЕ

Активная деятельность и развитие агропродовольственной системы невозможны без эффективной деятельности сферы производственно-технического обслуживания и ее совершенствования в соответствии с требованиями рынка, расширения предоставляемых услуг в качественном и количественном отношении.

Темпы обновления сельскохозяйственного машинно-тракторного парка в течение последних двух десятилетий были чрезвычайно низкими, в результате чего, вследствие высокой степени износа и низкого уровня рабочего состояния, использование имеющейся техники стало низкопроизводительным и дорогостоящим.

Существующие в вопросе перевооружения парка сельскохозяйственной техники трудности связаны со скудными финансовыми возможностями как субъектов, эксплуатирующих эту технику, так и крестьянских хозяйств, нуждающихся в техническом обслуживании, высокими ценами на ввозимые средства механизации и запчасти к ним и рядом других причин.

Предоставляемые собственниками сельскохозяйственной техники услуги по механизации сельского хозяйства не упорядочены. Они проводятся на основе взаимной договоренности, в ходе выполнения работ не действуют договорные отношения, а иногда в одностороннем порядке, что приводит к диктовке размеров оплаты (тарифов) сельскохозяйственных работ собственниками сельскохозяйственной техники.

В настоящее время в сфере производственно-технического обслуживания сельского хозяйства республики существует ряд проблем. Создавшееся положение и возникшие вопросы требуют разностороннего научного исследования в данной сфере.

Основная цель настоящей работы: в результате исследования и анализа специализированной литературы, имеющейся по теме информации, программных и концептуальных документов, касающихся данной сферы, а также на основе собственных наблюдений - выявление экономических проблем развития сферы производственно-технического обслуживания сельского хозяйства и разработка предложений, направленных на решение наиболее насущных проблем. Основные задачи исследования вытекают из поставленной цели и, в основном, следующие:

- рассмотрение теоретических вопросов производственно-технического обслуживания сельского хозяйства; также особенности сельского хозяйства РА и факторов, обуславливающих производственно-технические взаимоотношения;

- исследование состояния и особенностей сферы производственно-технического обслуживания сельского хозяйства РА;

- выявление проблем экономического развития производственно-технического обслуживания сельского хозяйства РА;

- изучение международного опыта развития сферы производственно-технического обслуживания сельского хозяйства и выявление возможностей его применения в РА;

- выявление количественной характеристики различных факторов, влияющих на уровень рабочего состояния парка сельскохозяйственной техники;

- разработка и предложение методических подходов расчета тарифов на производственно-техническое обслуживание сельского хозяйства;

- предложение основных направлений решения проблем развития производственно-технического обслуживания сельского хозяйства и оценка эффективности предлагаемых мероприятий, направленных на улучшение состояния производственно-технического обслуживания сельского хозяйства.

Основная новизна исследования заключается в том, чтобы, на основе выявления проблем развития сферы производственно-технического обслуживания сельского хозяйства, спрогнозировать основные пути их решения. Основные научные результаты обусловлены задачами, предложенными в рамках исследования, в частности:

- выявлены факторы, обуславливающие взаимоотношения в сфере производственно-технического обслуживания сельского хозяйства и особенности производственно-технического обслуживания, также проблемы развития сферы производственно-технического обслуживания сельского хозяйства РА;

- дана количественная характеристика факторов, влияющих на показатели, определяющие состояние парка сельскохозяйственной техники, предложены методические подходы по расчету тарифов производственно-технического обслуживания сельского хозяйства;

- показаны основные направления решения проблем производственно-технического обслуживания сельского хозяйства, дана оценка эффективности предложенных мероприятий, направленных на улучшение состояния производственно-технического обслуживания сельского хозяйства.

INDUSTRIAL TECHNICAL SERVICES SPHERE ECONOMIC DEVELOPMENT ISSUES AND THEIR SOLUTION WAYS IN THE AGRICULTURE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

The thesis on competition of an academic degree of Doctor of Economics in the Specialty 08.00.02 - “Economics and Management of Economy and Its Spheres”.

The defense of the thesis will take place on 15 of March 2016, at 16⁰⁰ o'clock at the Meeting of 002 specialized Council of National Agrarian University of Armenia, 74 Teryan street, Yerevan, 0009

Abstract

Vital activities of agrifood system and development is impossible without normal activity of industrial technical services sector and their perfection appropriate to market requirements, in terms of qualitative and quantitative expansion of services.

Over the past two decades agricultural machinery suite renewal rates were extremely low, therefore, as a result of depreciation and working order low level, existing technology usage is low productive and costly.

Issue of agricultural machinery gathering point upgrades existing difficulties is due to entities exploiting equipment, need of services of agricultural household's scarce financial resources, improved mechanization vehicles and higher prices of spare parts and other reasons.

By the owners of agricultural equipment agricultural mechanization services are not regulated. They are made by mutual agreement, and during the work performance there is no conceptual relationship. It sometimes by the owners of the technology leads to the mechanized work fees (tariffs) unilateral sizes dictation.

There are number of key problems in the field of agricultural industrial technical services. In the field of industrial technical services created situation and problems demand in a given area realization of comprehensive scientific research.

The main objective of the research related to study field professional literature, information, conceptual and software documentation study and analysis, as well as, as a result of own observations to identify agricultural industry technical development sphere economic key problems and to propose their main solution directions.

The main problems of the research are driven from its goals and basically are as follows:

- To study theoretical questions of agricultural industrial technical services, peculiarities of agriculture of the RA and relationship factors of industrial technical services.
- To study the peculiarities and situation of industrial technical services in the agriculture of the RA.
- To reveal development problems of industrial technical services in the agriculture of the RA
- To study the international experience of industrial technical services in the agriculture and to reveal the possibilities of its application in the RA.
- To identify the quantitative description of various factors of working order of technical suite in agriculture.
- To propose the methodological approaches of calculating tariffs for industrial technical services of agriculture.
- To work out the primary directions for solution of key problems of industrial technical services of agriculture, to assess the efficiency of proposed measures.

The main novelty of the research is in the fact that on the basis of the investigation of economic key problems of development of agricultural industrial technical sphere have been predetermined its solution main directions.

The main scientific results are due to proposed problems of research framework, particularly:

- The factors of relationships of agricultural industrial technical services peculiarities and development key problems of industrial technical services have been identified.
- The quantitative description of various factors on the factors of suite of agricultural technical situation has been identified and methodological prescriptions for calculating tariffs for agricultural industry technical services have been proposed.
- The main directions of the solution of key problems of agricultural industrial technical services have been proposed and the efficiency measures of have been assessed.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'S. N. N.', with a long horizontal flourish underneath.